

Soveltavan draaman työpajat osana vuorovaikutteisen suunnittelun tiedonrakennusprosessia

Tikli Loivaranta & Päivi Rannila

Johdanto

Kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien lisääminen paikallisessa päätöksenteossa on saanut paljon huomiota suunnittelua koskevissa keskusteluissa. Tarve kehittää suoraa osallistumista liittyy käsitykseen edustuksellisen demokratian kyvyttömyydestä ylläpitää riittävää vuorovaikutusta (Setälä 2003; Kettunen 2004). Suomessa vuorovaikutukseen tähtäävää poliittista tahtoa heijastelee vuonna 2000 voimaantullut maankäyttö- ja rakennuslaki (Oikeusministeriö 1999), joka mukailee myös kansainvälisessä kontekstissa yhdyskuntasuunnittelun kommunikatiivista käännettä.

Maankäyttö- ja rakennuslain 1. §:ssä todetaan, että yhtenä lain tavoitteena on ”turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa” (Oikeusministeriö 1999). Lain hengen toteutumista ja sen edellyttämää osallistumista ja vuorovaikutusta on tutkittu paljon. Aiemmissa tutkimuksissa on huomattu lain toteutuvan melko huonosti johtuen muun muassa suunnittelijoiden käyttämästä asiantuntijaslangista, kaavaprosessin epäselvyydestä ja tiedottamisen puutteista (esim. Staffans 2004; Bäcklund 2007; Tynkkynen 2009). Asukkaiden palautetta kerätään esimerkiksi kyselyillä ja

KUVA 1

Varissuon asukkaat toimivat näyttelijöinä Linnateatterissa pidetyssä työpajojen kooste-esityksessä.

KUVA: PÄIVI RANNILA

kuulemistilaisuuksissa, mutta kynnys osallistua on korkealla eikä annetun palautteen lopullisesta käytöstä ole yleensä tietoa.

Osallistumisen tavat kaipaavatkin monipuolistamista, jotta asukkailla olisi nykyistä paremmat mahdollisuudet osallistua suunnittelun tiedonrakennusprosessiin arkielämän kokemusten pohjalta. Suunnittelun kielen ja toimintatapojen vaikeudesta käytävä keskustelu kertoo siitä, että paikallinen tieto on edelleen toisarvoisessa asemassa asuinalueiden kehittämisessä. Suomessa muiden muassa Aija Staffans (2004) on todennut, että nykyinen kaupunkisuunnittelukäytäntö ei tue riittävän hyvin kokemukseen perustuvan kaupunkitiedon ja suunnittelutiedon kohtaamista. Suunnitteluun on kansainvälisestikin kaivattu uusia toimintamalleja, jotka laajentaisivat suunnittelun kieltä rationaalisuuden tuolle puolelle (esim. Sandercock 2002, 8). Leonie Sandercockin mukaan suunnittelussa olisi tärkeää puhua toiveista, peloista ja muistoista, mikä vaatii kykyä kertoa, kuunnella ja luoda tilaa tarinoille. Tarinat ovat osallistuvan suunnittelun mahdollisuus siksi, että niiden avulla määritellään yhteisöä ja siihen kuulumista sekä voidaan luoda kytköksiä nykyisten tapojen sekä tulevaisuuden muutosmahdollisuuksien välille (Eckstein 2003, 13). Pohdimme tässä artikkelissa, miten taiteen mukaan tuominen suunnitteluun avaa mahdollisuuksia tämänkaltaiselle tarinaperustaiselle osallistumiselle (taiteesta suunnittelussa: ks. myös Uimonen 2010).

Ympäristöministeriön lähiöohjelmaan kuuluneessa *Joo mun takapihalle!*-hankkeessa kokeiltiin soveltavaa ja esittävää draamaa uudenlaisena asukasosallistumisen keinona. Turun yliopiston, Linnateatterin ja Osuuskunta Säättämön yhteistyönä toteutettiin Turussa soveltavan draaman työpajat vuonna 2010 Varissuon lähiössä ja vuonna 2012 Ylioppilaskylässä. Työpajoissa refleктоitiin lähiötilan käyttöön liittyviä ongelmia ja pohdittiin ratkaisuja keskustellen ja improvisoiden. Työpajajaksolla syntyneistä kohtauksista rakennettiin koostesitokset, joista ensimmäinen pidettiin Linnateatterissa (Kuva 1) ja toinen Ylioppilaskylän julkisissa tiloissa.

Työpajoissa tarkasteltiin avoimin mielin sellaista vaikuttamisen tapaa, joka ei vaadi suunnittelun kielen ja kulttuurin tuntemusta vaan perustuu kokemuksiin ja niihin liittyviin tarinoihin. Kyseessä oli kokeilu, jolla haetaan avausta lähestyä vuorovaikutteista suunnittelua uudella tavalla. Työpajat eivät liittyneet mihinkään yksittäiseen suunnitteluprosessiin, mikä oli osallistujien tiedossa alusta lähtien. Osallistujia haettaessa työpajoja kuvattiin seuraavasti: ”Joo mun takapihalle! on esittävän ja soveltavan draaman keinoja käyttävä työpaja- ja esityssarja lähiöympäristön parantamiseksi. Työpaja- ja esityssarjassa haetaan toimintamalleja lasten, nuorten ja aikuisten kaupunkiympäristön parantamiseksi ja julkisten tilojen käyttömahdollisuuksien laventamiseksi.”

Lisäksi työpajojen kerrottiin olevan osa tutkimusprojektia, jolla tutkitaan osallistumisen mahdollisuuksia ja kehitysvaihtoehtoja.

Tarkastelemme tässä artikkelissa *Joo mun takapihalle* -työpajojen kautta draaman mahdollisuuksia muodostua osaksi vuorovaikutteisen suunnittelun tiedonrakennusprosessia. Suunnittelun tiedonrakennuksen näemme vaativan vuorovaikutusta erilaisten näkökulmien ja toimijoiden välillä (esim. Staffans 2004). Tässä prosessissa paikallisen ja kokemuseräisen tiedon toissijaisuus vaatii uudenlaisten osallistumismahdollisuuksien etsimistä. Olemme kiinnostuneita siitä, miten osallistuminen ja vuorovaikutus toteutuivat lähiötilan kysymyksiä käsittelevissä draamatyöpajoissa, miten lähiötilan todellisuutta ilmaistiin sekä miten asukkaat ymmärsivät toisiaan erilaisia ilmaisukeinoja käyttäessään. Pohdimme tiedonrakennusprosessin ja siinä piilevien valtasuhteiden näkökulmasta soveltavan draaman työpajojen sopivuutta asukasosallistumiseen

(vrt. esim. Mouffe 1999; Hillier 2003; Flyvbjerg 2001; Bond 2011).

Artikkelin aluksi luomme katsauksen vuorovaikutteisen suunnittelun tiedonrakennusprosessiin ja konsensuksen kritiikkiin. Tämän jälkeen kerromme soveltavan draaman työpajojen toteutuksesta sekä keskustelemme siitä, millaista vuorovaikutusta ja osallistumista työpajat mahdollistivat.

Vuorovaikutteisen suunnittelun tiedonrakennusprosessi ja konsensuksen kritiikki

Vuorovaikutteisen suunnittelun tärkeimpiin teoreettisiin lähtökohtiin lukeutuu Jürgen Habermasin (1979) kommunikatiivisen rationaalisuuden teoria. Teorian mukaan vuorovaikutustilanteessa päästään parhaaseen ratkaisuun, kun keskustelun osapuolet pyrkivät yhteisymmärryksen saavuttamiseen ideaalin puhetilanteen ehtoja noudattaen. Ideaalissa puhetilanteessa jokainen asianosainen osallistuu keskusteluun perustelluilla argumenteilla. Parhaan argumentin valtaa lukuun ottamatta keskustelutilanteessa ei tule olla alistavia tai poissulkevia valtasuhteita (Flyvbjerg 2001, 90–91). Vuorovaikutustilanteen osalliset eivät aja omia strategisia intressejään, vaan pyrkivät yleisen edun löytämiseen ja yhteisymmärrykseen. Ideaalissa puhetilanteessa puheenvuorot noudattavat pätevyysvaatimuksia, joita ovat muun muassa ymmärrettävyys, tosiasiaväitteiden paikkansapitävyys ja autenttisuus (Habermas 1979, 3; Hillier 2003, 39).

Pätevyysvaatimuksien monitulkintaisuus on ilmeistä. Etenkin autenttisuuden käsite on hyvin moniulotteinen. Sillä tarkoitetaan aitoutta, ei-imitoimista ja rehellisyyttä; syvää itseymmärrystä ja sen mukaista toimintaa. Helena Leino (2001, 45) niputtaa omassa tulkinnassaan yhteen autenttisuuden ja vilpittömyyden, jolloin vilpittömyyden vaatimukseen kuuluu strategisten intressien ja teeskentelyn hylkääminen. Ymmärrettävyys taas tarkoittaa sitä, että osallistujat pyrkivät

kommunikoimaan mahdollisimman ymmärrettävästi. Tosiasiaväitteiden paikkansapitävyys on sikäli haasteellinen pätevyysvaatimus, että tosiasiaväitteet rakentuvat osittain satunnaisesti ja nojaavat diskursiivisiin käytäntöihin (vrt. Alhanen 2007, 60). Sosiaalisesta, tilallisesta ja kokemuksellisesta todellisuudesta ei näistä syistä voida esittää universaalisti paikkansapitäviä faktaväitteitä, vaan todellisuudessa olevat mahdollisuudet avautuvat kullekin toimijalle jossain määrin erilaisina. Tiloihin liittyvät näkökulmat ja mielipiteet voivat siten olla jopa antagonistisia eli vastakohtaisissa näkemyksissä pitäytyviä. .

Habermasin kommunikatiivinen rationaalisuus on vaikuttanut vuorovaikutteisen suunnittelun teorioihin (esim. Healey 2006). Muiden kriitikoiden ohella myös vuorovaikutteisen suunnittelun teoreetikot ovat myöntäneet ideaalin puhetilanteen ja yhteisymmärryksen saavuttamisen utopistisuuden (Mouffe 1999; Flyvbjerg 2001, 93–94; Hillier 2003; Häkli 2002, 116; Bond 2011; Gunder 1998, 11; Leino 2001, 54; Healey 2006, 320). Yhteisymmärrykseen pyrkiminen onkin usein haasteellista. Kun todellisuutta hahmotetaan, järjestetään ja järjeistetään eri tavoin, voi olla vaikeaa sovittaa yhteen asuinympäristöön liittyviä toiveita (Forester 1987; Healey 2006; Beebejaun & Vanderhoven 2010). Vaikeus voi liittyä ymmärryseroihin mutta myös siihen, että osapuolet haluavat pitää kiinni intresseistään. Molemmista tapauksista näkökulmat ovat potentiaalisesti vastakohtaiset, ja täyden yhteisymmärryksen saavuttaminen on näistä syistä mahdotonta (Hillier 2003, 40). Sophie Bond (2011, 174) ehdottaakin keskustelujen lähtökohdaksi agonistista pluralismia (Mouffe 1999), jossa intresseistä neuvotellaan siten, että valtasuhteiden ja konfliktien olemassaolo tunnustetaan. Agonistisessa pluralismissa tiedostetaan, että yhteisymmärrykseen pääseminen habermasilaisten normien pohjalta on utopistista. Antagonismin eli vastakohtaisuuksiin jumiutumisen välttämiseksi neuvottelun on kuitenkin pohjattava vuorovaikutteisudelle ja kunnioitukselle toisen vapaata mielipiteen ilmaisua kohtaan. Juuri kunnioitus ja ilmaisun vapaus erottavat agonismin vastakohtaisuudesta ja ristiriitaisuudesta, ja aito vuorovaikutteisuus voi toteutua (Bond 2011, 177, 173).

Näistä teoreettisista lähtökohdista käsin tarkastelemme, mitä uutta soveltavan draaman ilmaisukeino voi tuoda asukasosallistumiseen sekä minkälainen vaikutus draamalla kommunikaation keinona on tiedonrakennuksen valtasuhteiden ja poissulkemisen dynamiikkaan. Ideaalin puhetilanteen ehtoja (autenttisuus, tosiasiaväitteiden paikkansapitävyys ja ymmärrettävyys) käytetään käsitteellisinä apuvälineinä, joiden avulla tarkastellaan, millä tavalla tietoa asuinalueesta tuotetaan. Agonistisen pluralismin ihanteita eli vapautta ja kunnioitusta tarkastellaan normeina, joiden toteutumiseen draamalla on niin ikään vaikutuksensa.

Soveltavan draaman työpajat

Joo mun takapihalle! -työpajojen tavoitteena oli tutkia draaman mahdollisuuksia suunnittelun tiedonrakennusprosessissa. Työpajoissa testattiin soveltavaa draamaa eli teatterin keinojen käyttämistä ei-esityksellisessä tilanteessa, lähiöiden ongelmatilanteiden käsittelyssä. Työpajajaksoihin liitettiin myös esittävää draamaa, millä tarkoitetaan perinteistä, tunnistettavaa esitystilannetta, jossa on selkeä esiintymispaikka, esiintyjä ja katsoja.

Työpajat toteutettiin kahdessa toisistaan poikkeavassa turkulaisessa kaupunginosassa: Varissuolla ja Ylioppilaskylässä. Varissuo on Suomen maahanmuuttajavaltaisin asuinalue, jossa 8700 asukkaasta (Pärty 2011, 19) 37 prosenttia puhuu äidinkielenään muuta kuin suomea tai ruotsia (Turun kaupunki 2011). Varissuota onkin aiemmin tutkittu muun muassa sosiaalisen ja etnisen segregoitumisen sekä imago-ongelmien esimerkkilähiönä (esim. Rasinkangas & Laitinen 2006). Ylioppilaskylä on Varissuota huomattavasti pienempi ja asukasprofiililtaan täysin erilainen alue. Kaupunginosan noin 3200 asukkaasta 43 prosenttia on opiskelijoita (Pärty 2011, 29). Työpajatyöskentelyn ensimmäinen vaihe sijoittui Varissuolle, josta saadut kokemukset antoivat arvokasta tietoa teatterityöpajojen soveltuvuudesta suurten lähiöiden ongelmien ratkomiseen. Myöhemmin työpajat toteutettiin muunneltuna versiona Ylioppilaskylässä, josta saatu aineisto täydensi alkupeistä tutkimusaineistoa.

Työpajat järjestettiin Turun yliopiston maantieteen osaston, Linnateatterin ja Osuuskunta Säättämön yhteistyönä. Varissuon työpajat olivat kolmivaiheisia. Ensimmäisessä vaiheessa kerättiin lähiöiden asukkaiden kokemuksia asuinympäristönsä fyysisistä ja sosiaalisista ongelmista. Kokemuksista tehtiin pieniä, näyteltyjä esimerkkikohtauksia, jolloin koko ryhmä pääsi osalliseksi tapahtumasta. Työpajojen jäsenet havainnollistivat kokemuksia piiloteatterin keinoin myös aidoissa ympäristöissä, kuten kauppakeskuksessa, kerrostalon rappukäytävässä ja vapaa-ajanviettopaikoissa (Kuva 2). Tämänkaltainen teatteri sopii hyvin julkisten tilojen ja niihin liittyvien sosiaalisten haasteiden käsittelyyn, sillä piiloteatterissa katsoja ei tiedä olevansa osa esitystä, vaan luulee, että kyseessä on arkipäivän tavanomainen tilanne. Toisessa työpajavaiheessa ryhmä purki demonstraatioesitysten kokemukset ja mietti positiivisia ratkaisuja esiin tulleisiin ongelmiin. Keinoja kokeiltiin työpajoissa näyteltyinä kohtauksina. Kolmannen vaiheen muodostivat yleisölle suunnatut esitykset. Varissuon työpajoista tehtiin noin puolen tunnin mittainen kooste-esitys, joka esitettiin Linnateatterissa syksyllä 2010. Esitys toteutettiin ohjaajan ja dramaturgin johdolla, ja sen näyttelijöinä toimivat työpajoihin osallistuneet Varissuon asukkaat.

Ylioppilaskylän työpajat aloitettiin kevyillä ja lyhyillä improvisaatioilla, joista aiheiden käsittelyä pikku hiljaa syvennettiin. Lopuksi rakennettiin pidempiä kohtauksia ja mahdollisuuksien mukaan tilanteita käytiin esittämässä alueen julkisissa tiloissa piiloteatterin keinoin. Ylioppilaskylän kooste-esitys poikkesi Varissuon esityksestä huomattavasti, sillä teatteritilan sijaan esitys pidettiin Ylioppilaskylän julkisissa ulkotiloissa. Näyttelijöinä toimivat tälläkin kertaa työpajoihin osallistuneet asukkaat. Esitysten jälkeisellä viikolla ohjaajat ja työpajalaiset kokoontuivat vielä keskustelemaan työpajoista saaduista kokemuksista. Osallistujien kokemukset olivat varsin positiivisia, ja he toivoivat vastaavanlaisen toiminnan jatkuvan alueella.

Työpajoista ei edes yritetty koota osallistujamäärältään tai profiililtaan edustavia, vaan niihin haluttiin saada asukkaita, joille teatterin keinoin tapahtuva osallistuminen olisi mielekästä. Työpajoihin osallistui Varissuolla noin 25 asukasta, jotka jaettiin lasten ja aikuisten ryhmiin. Käsittelemme tässä artikkelissa ainoastaan aikuisten ryhmään liittyviä tutkimustuloksia, sillä lasten ryhmässä esiin tullesiiin konflikteihin on vain vähän jos lainkaan mahdollista puuttua kaupunkisuunnittelulla. Aikuisten työpajaryhmässä oli noin 15 osallistujaa, joista osa kävi työpajassa vain satunnaisesti. Työpajaryhmä oli ihanteellisen kokoinen, sillä noin kymmenen osallistujan kokoontumisissa jäi aikaa kokemusten käsittelylle ja tilanteita pystyttiin improvisoimaan useamman henkilön yhteistyönä. Ylioppilaskylässä taas aktiivisia osallistujia oli viisi, joiden lisäksi yksittäisillä työpajakerroilla saattoi olla muitakin osallistujia. Osallistujamäärä osoittautui käytännön työskentelyn kannalta liian pieneksi: ilmapiiri työpajoissa oli erittäin positiivinen, mutta työpajakerrat olivat osallistujille varsin raskaita, koska he joutuivat improvisoimaan jatkuvasti, ilman mahdollisuutta inspiroitua välillä muiden tekemisistä.

Teatterityöpajojen haasteena oli paitsi tavoittaa potentiaalisia osallistujia, myös saada osallistujat sitoutumaan viikkoja kestäväan työskentelyyn. Varissuolla ja Ylioppilaskylässä oli myös alueiden monikulttuurisuuteen ja monikielisyyteen liittyviä haasteita. Varissuolla työpajojen osallistujat nimesivätkin yhteisen kielen puutteen osallistumisaktiivisuutta vähentäväksi tekijäksi. Osallistumistilaisuuksissa, joissa on läsnä asiantuntijasunnittelijoita ja joissa käytetään ammattislangia, ei suomenkielinenkään asukas välttämättä koe, että asioista puhuttaisiin hänen kielellään (esim. Bäcklund 2002, 149). Yhteisen kielen puuttumisen myötä osallistumisen haasteet kuitenkin kaksinkertaistuvat.

Tässä artikkelissa käsiteltävä tutkimusaineisto koostuu kahdesta kokonaisuudesta: syksyllä 2010 Turun Varissuolla järjestetyistä työpajoista kerätystä video- ja haastattelumateriaalista sekä talvella 2012 Turun Ylioppilaskylän työpajoista kerätystä semistrukturoidusta haastatteluaineistosta ja havainnoin-

timuistiinpanoista. Analysoimme aineistoa teoriaohjautuvan sisällönanalyysin keinoin. Poimimme aineistosta konsensuaalisia (yhteisymmärryksellisiä), agonistisia (erimielisyydet hyväksyviä, mutta luottamusta, kunnioitusta ja vuorovaikutusta sisältäviä) ja antagonistisia (vastakohtaisuuksissa pitäytyviä) tilanteita sekä niiden kuvauksia. Näin hahmottui systemaattisesti keskustelutilanteiden ja keskustelun kohteena olleiden lähiöongelmien luonne. Tästä etenimme tarkastelemaan sitä, miten työpajojen osallistujat neuvottelivat keskenään ja millaisia mahdollisuuksia heillä oli tuoda esiin lähiön moninaisia todellisuuksia.

Tiedonrakennusta draaman keinoin

Valtasuhteet ja osallistuminen

Työpajoissa keskustelujen keskiöön ja improvisaatioiden suosituimmiksi aiheiksi nousivat erimielisyydet lähiötilan käytöstä. Esiin nostetut ongelmat heijastelivat sosiaalisessa tilassa tapahtuvia, eri ryhmien tilankäytön yhteentörmäyksiä. Tilan käyttöön liittyvissä kysymyksissä piilee potentiaalisia konflikteja, joten elinympäristön kohentamiseen tähtäävään neuvotteluun liittyy olennaisesti kysymys vallasta, osallisuudesta ja poissulkemisesta.

Työpajoissa käytyjen keskustelujen ilmapiiri oli jo lähtökohtaisesti yhteisymmärryksellinen. Kiistelyjä lähiöongelmista tai yhteisestä edusta ei juuri käyty, ja ilmapiiri oli kunnioittava ja kannustava. Lähiöongelmien reflektointi kuitenkin paljasti asukasryhmien väliset ristiriidat ja jopa antagonistiset suhteet. Vallankäyttö oli kuitenkin varsin hienovaraista ja näkyi esimerkiksi siinä, miten muita osallistujia yritettiin saada tunnustamaan omat intressit yhteiseksi eduksi. Henkilöiden välisiä valtasuhteita tuli näkyviin myös silloin, kun osallistujille muodostui tiedonrakennusprosessin kulkuun vaikuttavia rooleja. Joillain osallistujilla oli kokemusta lähiön kehittämisprojekteista tai asumisen pitkäkestoisuuden tuomaa paikallista tietoa. Asiantuntemus yhdistettynä puheliaaseen persoonallisuuteen takasi, että joidenkin osallistujien mielipiteet tulivat toisia vahvemmin esille.

Keskustelujen piiloiset valtasuhteet ilmenevät arvopohjien yhteentörmäyksissä. Tällöin keskustelutilanne ei toteuttanut agonismin ihanteita: vapaata ilmaisua ja sen kunnioittamista. Esimerkiksi maahanmuuttokriittiset kommentit eivät saaneet ryhmässä minkäänlaista vastakaikua: ei kritiikkiä eikä hyväksyntää. Näytti siltä, että yhteisymmärryksen mahdollisuus oli hiljaisesti tunnustettu haluttaessa välttää konfliktin syntyminen. Eri näkemyksiä asiasta ei edes pyritty tekemään ymmärrettäväksi toiselle. Vallitsevan käsityksen tiedostaminen näytti johtavan itsesensuuriin. Omalla persoonalla esiinnyttäessä

ei siten aina voitu tuoda rehellisesti, tai autenttisesti, esiin omaa mielipidettä, vaan pikemminkin tuotettiin vaikutelmaa, jonka muut tuntuivat hyväksyvän ainakin väliaikaisesti (vrt. Goffman 1959, 8). Keskustelevissa vuorovaikutustilanteissa onkin eräänlaista teatteria, jossa itseä esitetään siten, että muiden reaktio on itselle edullinen. Työpajakeskusteluissa tällaiset tilanteet liittyivät identiteettiin ja kasvojen säilyttämiseen tai tahtoon pitää keskustelun ilmapiiri mukavana. Tilanne muistuttaa suunnittelutilanteita, joissa osapuolet voivat käyttäytyä strategisesti esimerkiksi liioittelemalla omaa näkökulmaansa tai kieltäytymällä taipumasta muiden mielipiteeseen (Kaza 2006, 262).

Varissuon työpajoissa henkilöiden väliset valtasuhteet ilmenivät myös siten, että ammattitaitoisen ohjaajan odotettiin vievän keskustelua eteenpäin ja keksivän repliikkejä. Oli haastavaa tasapainoilla tilanteessa, jossa osallistujien tarinat toimivat kohtausten lähtökohtina ja juoni rakennettiin yhdessä, mutta ohjaajalla oli suuri vastuu teatterikohtausten luotsaamisessa. Ohjaaja joutui välillä muistuttamaan, että hän voisi kyllä ”heittää teatterijuttuja”, mutta tarinat eivät silloin olisi työpajojen osallistujista lähtöisin. Ylioppilaskylän työpajoissa taas ohjaajan rooli pidettiin tietoisesti pienempänä, jolloin hän lähinnä vapautti ilmapiiriä ja rohkaisi osallistujia.

Kummassakaan työpajajaksossa ei ollut läsnä ammattisuunnittelijoita, joten keskustelun edellytykset olivat erilaiset kuin muodollisissa kuulemistilaisuuksissa, joissa maallikoiden ja ammattilaisten valtasuhteet määrittävät sitä, mistä puhutaan ja minkälainen argumentaatio otetaan vakavasti (esim. Lapintie 2002, 171–172; Puustinen 2006, 241). Työpajojen neuvottelutilanne oli siinäkin mielessä avoin, että aiheet lähtivät osallistujista itsestään eikä pajoissa käsitelty mitään poliittisesti ”kuumaa” aihetta, jota koskeviin päätöksiin olisi liittynyt osallistujien omia intressejä. Työpajat voidaankin nähdä Jonathan Metzgerin (2011, 218) kutsumiksi ”viileiksi” tilaisuuksiksi, joissa keskustelu on epämuodollista eikä omien mielipiteiden muuttaminen johda epäedullisiin lopputuloksiin.

Ilmaisun vapaus

Muodollisissa osallistumistilaisuuksissa rationaalista argumentointia pidetään pätevimpänä perustelun keinona ja faktat saavat asukkaiden kokemuksia suuremman painoarvon (Leino 2001, 50; Lapintie 2002, 172). Teatterityöpajoissa ilmaisua vapautti se, että affektiivisia, esteettisiä ja narratiivisia perusteluja ei pidetty faktoja vähäpätöisempinä. Varissuon työpajoissa osallistujia pyydettiin tuomaan keskusteluun kokemusperäisiä kertomuksia, joiden pohjalta kohtauksia rakennettiin. Ylioppilaskylän työpajoissa prosessi aloitettiin kuvateatterilla, jossa osallistajat tulkitsivat tuntemuksiaan kehollisilla ”patsailla”, jotka tuotettiin hetkessä, ilman sen pidempää pohdintaa. Osallistajat esimerkiksi ilmaisivat

betonikortteleiden ahtautta kyyristymällä ja ahdistuneella ilmeellä. He tekivät myös pieniä tansseja paikoista, jotka he kokivat merkityksellisiksi. Näin saatiin tietoa haasteellisten konfliktien lisäksi myös asioista, jotka koetaan positiivisella tavalla merkityksellisiksi.

Kehollisen ilmaisun avulla voidaan ylittää sanallisten representaatioiden ja diskursiivisten käytäntöjen asettamia rajoja (Dewsbury 2000, 482). Kehon kautta tapahtuva ilmaisu tuo lähiötilan neuvottelun sikäli lähemmäs asukkaita, että keho on se piste, mistä lähiötilan todellisuus asukkaalle aukeaa. Parhaimmillaan draama voi muodostua joidenkin asukkaiden omaksi ”asiantuntijakieleksi”. Koska ruumiillisuus, aistit ja emootiot liittyvät olennaisesti lähiötilan elettyyn elämään, tarjoaa draama sanallisia representaatioita kokonaisvaltaisemman mahdollisuuden neuvotella merkityksistä ja välittää niitä. Kuten missä tahansa suunnittelun tiedonrakennuksen tavassa, myös draamassa tarvitaan välittäjiä, jotka muokkaavat työpajojen kehollisen työskentelyn muille välitettävään muotoon.

Varissuon ja Ylioppilaskylän työpajoissa tällaisina välittäjinä toimivat ensinnäkin teatteriohjaajat, jotka muokkasivat työpajojen materiaaleista kaikille avoimen esityksen. Toisena välittäjänä toimivat tutkijat, jotka dokumentoivat ja analysoivat työpajoja sekä tiedottivat hankkeen tuloksista tiedeyhteisölle ja suunnittelijoille.

Työpajoissa osallistujia rohkaistiin vapaaseen ilmaisuun, ja he itsekkin reflektoivat draaman tarjoamaa tilaisuutta vapautua arki-identiteetin rajoitteista. Tämä liittyy representaatioiden kyseenalaistamisen mahdollisuuksiin, mutta myös mahdollisuuteen vapautua omien kasvojen säilyttämisen pakosta. Usein kasvojen menettämisen pelko poistuu, jos asioista voidaan puhua jonkun toisen roolissa. Näkemyksiä voidaankin tuoda jopa autenttisemmin esille vähemmällä itsesensuurilla, kun tilannetta ei rajoita kasvojen menettämisen pelko tai häpeä.

Taiteen on sanottu tekevän ”tavallisesta outoa ja oudosta tavallista” (Landry 2000, 179; Sandercock 2004, 137) ja taiteellisen, vapautuneen ympäristön luovan etäännyttämiseffektin (Metzger, 2011, 219; Boal 2004). Etäännyttämisen avulla vakiintuneita ja jähmeitä todellisuuden kuvauksia ja havaitsemisen automatisoituneita käytäntöjä voidaan kyseenalaistaa. Taiteen arvo asukasosallistumisessa liittyykin sen kykyyn luoda valmiista merkityksistä ja valtasuhteista vapaa tila, jossa voidaan pohtia toisenlaisia olemisen tapoja. Muun muassa Sandercock (2002, 8) kaipaa vuorovaikutteiseen suunnitteluun kykyä kuvitella itsensä eri ihossa, eri tarinassa ja eri paikassa. Beebeejaun ja Vanderhoven (2010, 295) taas ehdottavat uudenlaisten representaatioiden keinojen käyttöä suunnittelussa. Samoilla linjoilla on myös Sophie Bond (2011, 179), joka peräänkuuluttaa suunnitteluneuvotteluille totutusta

KUVA 2 Varissuon työpajojen osallistujat demonstroivat kokemuksiaan piiloteatterin keinoin muun muassa paikallisessa kauppakeskuksessa.

KUVA: PAULINA NORDSTRÖM

poikkeavia ja epämuodollisempia tiloja. Soveltavan draaman toimintamalli voidaan nähdä suoran osallistumisen välineenä, joka pyrkii vastaamaan edellä mainittuihin suunnittelun haasteisiin.

Lähiötilan konfliktien eläytyvä ymmärtäminen

Työpajoissa voitiin havaita siirtymä yhteisymmärryksestä antagonismiin, kun ryhmän keskustelusta siirryttiin laajempaan lähiökontekstiin. Työpajoissa keskusteltiin sosiaalisen ja aistitun tilan konflikteista, jotka olivat olemassa osallistujaryhmän ulkopuolella. Sekä julkiseen että yksityiseen tilaan liittyvissä konflikteissa oli useimmiten kyse siitä, että jokin toinen ryhmä rajoitti vapautta toteuttaa omia tilankäytön mahdollisuuksia. Konfliktien ratkaisu tosielämässä ei noudata vuorovaikutteisen kommunikaatiotilanteen yhteisymmärrykseen pyrkivää ihannekuva, ja usein ongelmien ratkaisuun kaivataankin ulkopuolista tahoa, esimerkiksi kaupunkia tai aluetyöntekijää.

Teatterin vuorovaikutuksen tilassa ymmärrettävyys voi liittyä paitsi kieleen myös eläytymiseen. Draama voi olla keino ymmärtää tilankäytön konfliktien osapuolia ja näin muuttaa mielipiteiden vastakkaisuus agonismiksi. Draaman avulla voidaan tulla tietoisiksi erilaisista todellisuuden hahmotuksista, arvoista ja lähiön valtasuhteista. Joitain työpajojen osallistujia tosin mietitytti autenttisuuteen liittyvä ristiriita: osallistujia kehoitettiin tulemaan lavalle omana itsenään, vaikka he eivät olleet aina olleet osallisina alkuperäisissä tilanteissa. Draaman voima piilee kuitenkin juuri toisenlaiseen identiteettiin eläytymisessä, jonka kautta voidaan joissain tilanteissa saavuttaa syvempi ymmärrys vastakkaisista näkemyksistä (Lapintie 2002, 169) ja ylittää ryhmien välille muodostuneita rajoja.

Teatterin tilallisuuden ja ruumiillisuuden avulla on mahdollista ymmärtää tilan kokemusta toisin kuin sanallisten representaatioiden kautta. Varsinkin huolella kirjoitetut roolit tuovat sekä katsojalle että näyttelijälle kokemuksen, jonka intensiteetti ja emotionaalinen syvyys voivat hakea vertaistaan arkielämässä (Zamir 2010, 233). Varissuon ja Ylioppilaskylän työpajojen improvisaatioissa roolihahmot olivat usein yksinkertaisia ja esimerkinomaisia. Ymmärtävän eläytymisen välineinä roolihahmot olivat kuitenkin ainakin ajoittain riittävän todellisia saavuttaakseen ”vieraan kokemuksen” mahdollisuuden. Roolin esittäminen saa kevyissäkin improvisaatioissa intuitiivisesti ratkomaan, miten hahmon käytös toteutuu uskottavasti eli millaiset motiivit toimintaa ohjaavat tai miten tilanteisiin reagoidaan.

Antagonististen lähiöongelmien esittäminen työpajoissa aiheutti osallistujissa aitoja aggressiivisia tunteita, kun rooliin eläydyttiin onnistuneesti. Esimerkkinä mainittakoon Varissuon työpajoissa käsitelty ministadion-konflikti. Keväällä 2010 rakennettu stadion oli jatkuvasti käytössä – myös öisin. Naapuritalojen asukkaat hermostuivat öisestä melusta, mikä aiheutti konfliktin, jossa osallisina olivat pelaajat, naapurit, läheinen koulu ja kentän vartijat. Vartiointi ei tuottanut tulosta, sillä nuoret piileskelivät kentän lähistöllä ja jatkoivat pelaamista vartijan lähdettyä. Naapuritalojen asukkaat olivat osallistujien mukaan kentän säilyttämisen kannalla, kunhan meteli loppuisi kymmeneltä. Pelaajien kanssa oli neuvoteltu järjestyssäännöistä, mutta yhteisymmärrykseen ei ollut päästy.

Työpajaryhmän keskusteluissa ei löytynyt ymmärrystä ministadionin öiselle käytölle. Konfliktin luonnehdinta jäi yksipuoliseksi ja stereotyyppiseksi. Draaman keinoin konflikti muuttui kuitenkin eläväksi ja henkilökohtaiseksi. Ministadionin pelaajien esittäjät kertoivat todella suuttuneensa, kun heiltä tultiin improvisaatiokohtauksessa viemään palloa pois. Draamallinen eläytyminen auttoi ymmärtämään antagonistisen konfliktin takana olevia tunteita, joita voidaan draaman avulla käsitellä turvallisesti. Omien kasvojen menettämistä

ei tarvinnut pelätä eivätkä tilanteet ylikuumentuneet, koska ongelmat eivät olleet henkilökohtaisia. Tilannetta voitiin tarkastella etäämmältä, vaikka draama myös salli tilanteen syvällisemmän ymmärtämisen.

Subjektin ja roolin hedelmällistä vuorovaikutusta havainnollistaa Ylioppilaskylän työpajoissa improvisoitu kohtaus, jossa asukas ja Ylioppilaskyläsäätiön edustaja neuvottelivat siitä, voitaisiinko meluisia huoltotöitä aloittaa myöhemmin aamulla. Improvisoitu neuvottelu ajautui pattitilanteeseen, josta päästiin eteenpäin vaihtamalla rooleja päittäin. Rooleja vaihtamalla saatiin laajempi kartoitus mahdollisista ratkaisuvaihtoehdoista. Vaihdon kautta oli mahdollista purkaa ensimmäisen näyttelijän roolille rakentamia rajoja ja antaa roolihahmolle uusia tasoja. Näin roolihahmo kehittyi näyttelijäsubjektien intuitiivisesti valitsemiin, keskenään erilaisiin suuntiin ja samalla näiden suuntien synteeksiksi. Mahdollisuuksien avaaminen johti tarkoin pohdittuihin kuvauksiin siitä, mitä todellisuus on tai voisi olla.

Lähiöelämän esittäminen

Varissuon työpajan kooste-esityksen rakentaminen sai työpajassa suuren painoarvon ja muodostui eräänlaiseksi intressiksi, joka johti kompromisseihin autenttisuuden suhteen. Teatteriesityksen rakentaminen vaikutti olennaisesti siihen, mitkä lähiön ongelmat nostettiin esiin ja millä tavalla ne esitettiin. Osa relevanteista lähiöongelmista ei muotoutunut kertomuksiksi, ja tällaiset tilanteet putosivat nopeasti pois työpajojen prosessista. Joko osallistujat sensuroivat itseään (*"mulla ei oo sitä nyt mielessä hyvänä stoorina"*) tai sitten mainitut aiheet unohtuivat, kun niistä ei alettu rakentaa kohtauksia. Esimerkiksi erään osallistujan mielestä Varissuolla oli rauhatonta ja roskaista ja uusia julkisen tilan kalusteita vandalisoitiin. Toinen osallistuja huomautti, että tämä oli merkki siitä, että nuoret ihmiset olivat ottaneet kalusteet käyttöönsä. Nämä olivat Varissuota hyvin luonnehtivia huomioita, jotka eivät keskustelussa taipuneet tarinan muotoon eikä niihin myöhemmin enää palattu.

Teatteriesityksen aitouteen vaikutti myös se, etteivät asukkaat halunneet antaa katsojille liian negatiivista kuvaa Varissuosta. Tämän vuoksi esitykseen ei otettu mukaan kohtauksia, jotka olisivat kuvanneet esimerkiksi jokatorstaista leipäjonoa tai alueella tapahtunutta aseellista uhkaustilannetta. Osallistujien mielestä oli tärkeää, että lähiö esitettäisiin positiivisessa valossa ja että esityksestä jäisi katsojille hyvä mieli. Huolta Varissuosta välittyvästä mielikuvasta saattoi lisätä se, että kooste-esitys pidettiin Linnateatterissa ja se kuului teatterin viralliseen ohjelmistoon. Puitteet esitykselle olivat melko muodolliset ja esityksen oletettiin kiinnostavan myös muita kuin Varissuon asukkaita.

Ylioppilaskylän työpajoissa ei ollut Varissuon kaltaista intressiä esittää positiivista kuvaa alueesta. Tähän saattaa olla syynä se, ettei kaupunginosa ole yhtä huonomaineinen kuin Varissuo. Toinen merkittävä syy lienee se, että työpajaan osallistui alueella tilapäisesti asuvia opiskelijoita, joille alueen tulevaisuus ei ole yhtä tärkeä kuin Varissuon osallistujille. Ylioppilaskylän kooste-esitys oli myös huomattavasti epävirallisempi kuin Varissuon esitys. Näyttämönä toimi kujanpätkä, mikä oli tasa-arvoinen tila siinä mielessä, että esittäjät ja yleisö olivat lähellä toisiaan ja jakoivat kokemuksen 15 asteen pakkasesta. Työpajalaiset eivät tienneet kooste-esityksestä työpajojen aluksi vaan kuuluivat siitä vasta sitten, kun kohtaukset olivat rakentuneet improvisaatioiden kautta. Näin ongelmat pääsivät paremmin esiin ilman tarvetta etsiä valmiita tarinoita. Myös esityksen saama huomio ja katsojamäärä olivat paljon pienemmät kuin Varissuon pajoissa. Tämä vapautti ilmapiiriä ja tekemisen tapaa, mutta rajoitti samalla työpajojen tulosten leviämistä laajemmalle yleisölle.

Varissuon teatteriesityksessä välitettiin representaatioita alueen ongelmista, mutta nämä dramatisoidut representaatiot myös yksinkertaistivat todellisuutta. Improvisaatiotilanteissa syntyneet keskustelut pelkistyivät esityksessä lyhyiksi repliikkeiksi. Riisutut repliikit antoivat tilaa kehon ilmaisulle, jolla pystyttiin puheen lailla välittämään kokemuksia tilasta. esimerkiksi oman tilan kaventuminen esitettiin havainnollisesti näytelmän kohtauksessa, jossa humalaiset lähestyivät nuorta tyttöä puolikaarena. repliikkejä ei tarvittu, vaan kohtauksesta välittyi viesti, että pelottavaa oli humalaisten sanojen sijasta sen, miten he käyttäytyivät tilassa.

Yhteenveto

Osallistavan suunnittelun keinona draama kuvaa ei-fiktiivistä maailmaa, mutta liikkuu kuvauksessaan faktan ja fiktion sekä realismin ja utopian rajoilla. Todellisuuden kuvaajana draama ei kohtaa samoja rajoituksia kuin faktaväitteet, vaan sille ovat sallittuja utopia, leikkisyys ja liioittelu. Draamassa ei pyritä rationaaliseen argumentaatioon ja tosiasioiden esittämiseen, vaan sen avulla voidaan tuoda esiin vaihtoehtoisia tekemisen mahdollisuuksia sekä rakentaa toisenlaista todellisuutta.

Koska merkitykset muotoutuvat jatkuvasti uudelleen lähiötilan neuvotteiluissa, ei mikään yhteisymmärrys ole lopullinen. Habermasin valistushenkiin konsensus-ideaaliin tämä ajatus ei istu, mutta agonistisen pluralismin mukainen todellisuuden rakentuminen on aina avoin uusille merkityksille. Habermasin tosiasiaväitteiden paikkansapitävyyden sijaan työpajoissa oli pikemminkin kyse todellisuuden erilaisten mahdollisuuksien pohdiskelusta. Tosiasioiden paikkansapitävyys osoittautui työpajoissa mahdottomaksi vaati-

mukseksi todellisuuskuvien poiketessa toisistaan ja representaatioiden ollessa liian kapeita kuvaamaan todellisuutta. Sen sijaan autenttisuuden vaatimus sai jännittäviä piirteitä: Omana itsenään oleminen, joka yleensä ymmärretään autenttisuudeksi, saattoi johtaa teeskentelyyn ja itsesensuuriin. Sen sijaan toisen roolissa oleminen mahdollisti autenttisimman ilmaisun.

Rajojen rikkomisen ohella draamatyöpajat voivat myös itse luoda uudenlaisia rajoja. Esimerkiksi halu imagoviestimiseen voi syödä voimaa teatterin luovalta potentiaalilta. Myöskään ulossulkemiselta ja valtasuhteilta ei voida välttyä draamatyöskentelyssä. Draama ei poista vastakkaisia tai ristiriitaisia mielipiteitä, mutta se voi tuoda neuvotteluun ymmärrystä ja syvyyttä, jos osallistujat pääsevät eläytymään konfliktien osapuolten rooliin. Agonistisen pluralismin arvojen (kunnioitus, vapaus, vuorovaikutus) noudattamiseen on hyvät edellytykset, jos toisen lähtökohtia ymmärretään edes hieman. Tällaisessa tilanteessa valta-asetelmien läsnäoloa ei kielletä, mutta ei myöskään vajota lamaanuttavaan antagonismiin.

Teatterityöpajojen osallistujamäärä oli kaupunginosien asukasmääriin verrattuna pieni, mutta tämä ei ole suunnittelun näkökulmasta ongelmallista. Osallistujamäärä jää auttamatta pienemmäksi kuin esimerkiksi perinteisissä kuulemistilaisuuksissa, sillä työpajatyöskentely vaatii viikkoja kestävän sitoutumisen ryhmän työskentelyyn. Osallistujien suuri määrä ei ole tavoitteena myöskään siksi, että kyseessä on sisällöllisesti eikä määrällisesti vaikuttava toiminta. Ylipäätään suunnittelun tiedonrakennusprosessia ei voi kehittää osallistujamäärää maksimoimalla vaan pikemminkin osallistumistapoja monipuolistamalla. Tällä lailla äänensä saavat esille myös he, joita osallistuminen kiinnostaisi, mutta joita nykyinen keinovalikoima ei tavoita.

Työpajojen toimintamalli sopi hyvin sosiaalisen tilan ja eri ryhmien yhteiselon neuvotteluihin. Myös fyysisestä ympäristöstä voidaan neuvotella draaman avulla, mutta se vaatinee enemmän johdattelua käsiteltävien aiheiden erityispiirteisiin. Teatterin luova potentiaali pääsee parhaiten toteutumaan hankkeissa, joissa tulevaisuuden mahdollisuuksien neuvottelu on vasta alkamassa tai joissa on tarkoitus kartoittaa sellaisia toiveita, jotka eivät perinteisessä asukasosallistumisessa pääse esiin. Toimintamalli soveltunee myös suunnittelukonfliktien käsittelyyn, sillä draaman avulla on mahdollista eläytyä eri osapuolten rooleihin ja siten herkistyä näkemyserojen ymmärtämiselle.

Draamaprosessin haasteena on kääntää kehollisen työskentelyn tuotokset sellaiseen muotoon, jossa ne tulevat osaksi suunnittelun tiedonrakennusprosessia. Tämä on tärkeää, jotta työpajojen tulokset näkyisivät myös ratkaisuisissa. Metzger (2011) kuvaa tutkimuksessaan taiteen avulla neuvoteltua suunnitte-

luprosessia, joka sisälsi rajattomat määrät ”luovia avautumia”. Prosessi jäi kuitenkin ammattisuunnittelijoiden näkökulmasta etäiseksi, sillä neuvottelut eivät johtaneet konkreettisiin viesteihin siitä, mitä halutaan toteuttaa.

Suunnitteluprosessi ei voikaan jäädä pelkäksi avautumiseksi, mikäli halutaan saada aikaan konkreettisia tuloksia ja päätöksiä. Välittäjillä on suuri rooli tässä. Varissuon ja Ylioppilaskylän työpajoissa ohjaajat toimivat välittäjinä, sillä heidän rakentamansa kooste-esitykset välittivät asukkaiden näkemyksiä ja konkretisoivat työpajoissa käsiteltyjä ongelmia. Kutsuista huolimatta kooste-esityksiin ei saatu suunnittelijoita paikalle, mikä saattaa kieltä paikallisen, kokemuksellisen tiedon väheksymisestä silloin, kun tieto ei liity ajankohtaiseen suunnittelutapaukseen. Esitykset olisivat tarjonneet tilaisuuden kääntää tavanomainen asukkaan ja suunnittelijan välinen valta-asetelma pääläelleen, kun asukkaat olisivat omalla kielellään informoineet suunnittelijaa lähiön elävästä elämästä. Juuri professionaalisten suunnittelijoiden ja maallikko-asukkaiden välisessä kuilussa onkin tilaa eläytymismahdollisuuksille.

Teatterityöpajat on mahdollista toteuttaa monella tavalla, mikä on sekä toimintamallin hyvä että huono puoli. Joustavuus mahdollistaa paikallisten olosuhteiden ja osallistujien paremman huomioon ottamisen. Jokainen työpaja voi siten muodostua aidoksi luovaksi prosessiksi, joka kytkeytyy tiiviisti asuinalueen arkeen. Huono puoli on sen sijaan se, että työpajojen ohjaajalla on suuri vastuu toiminnan onnistumisesta, jolloin paljon on kiinni yksittäisen henkilön kyvystä saada toiminta onnistuneeksi. Siksi onkin tärkeää, että työpajatoiminta on aina teatteriammattilaisten vastuulla, vaikka suunnittelijat tai tutkijat olisivat prosessissa mukana asiantuntijoina.

Onnistuneesti organisoituilla, teatterin keinoin toteutetuilla neuvotteluilla on ainakin teoriassa potentiaalia luoda suunnitteluun osallistuvia paikallisverkostoja, jotka rakentuvat jokapäiväisen elämän ympärille ja perustuvat vapaaehtoiseen kansalaistoimintaan (vrt. Staffans 2004: 285). Teatteri kommunikaation keinona voi myös houkutella uudenlaisia osallistujia asukasosallistumisen pariin, sillä teatterin avoimessa ja luovassa prosessissa ylitetään instrumentaalisen järjen argumentaation rajoitteet. Taiteen mukanaolo suunnittelussa onkin yksi keino vastata vuorovaikutteisen suunnittelun teoreetikoiden toiveeseen siitä, että suunnittelussa luotaisiin tilaa kaupungin moninaisten tarinoiden kerronnalle. Uusien toimintatapojen etsiminen vie aikaa, mutta kehollisen ilmaisun ja eläytymisen mahdollistava teatteri on selkeä vaihtoehto, mikä ohjaa suunnittelun tiedonrakennusprosessia lähemmäs elettyä, kokemuksellista kaupunkia.

Kiitokset

Tämä artikkeli on tehty osana ympäristöministeriön lähiöohjelmaan kuulunutta *Joo mun takapihalle!* -hanketta. Kiitämme ympäristöministeriötä ja ARA:a hankkeen tukemisesta. Kiitämme myös hankkeen muuta työryhmää (Markku Keränen, Erika Lilja, Hanna Mäkinen, Paulina Nordström, Sami Rannila) idearikkaasta työskentelystä. Linnateatteria ja Osuuskunta Säättämöä kiitämme tieteen ja taiteen välisestä yhteistyöstä.

KIRJALLISUUS

Kirjallisuus

- Alhanen, Kai** (2007). Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Gaudeamus, Helsinki.
- Beebeejaun, Yasminah & Vanderhoven, David** (2010). Informalizing Participation: Insights from Chicago and Johannesburg. *Planning Practice & Research* 25: 3, 283–296.
- Boal, Augusto** (2004). *Theatre of the Oppressed*. [viitattu 7.4. 2012]
<<http://www.theatreoftheoppressed.org/>>
- Bond, Sophie** (2011). Negotiating a 'democratic ethos': moving beyond the agonistic – communicative divide. *Planning Theory* 10: 2, 161–186.
- Bäcklund, Pia** (2002). Miten kuulla asukasta? Kaupunkitila ja osallisuuden haasteet. Teoksessa Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.): *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Bäcklund, Pia** (2007). Tietämisen politiikka: Kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Dewsbury John-David** (2000). Performativity and the event: enacting a philosophy of difference. *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 4, 473–496.
- Eckstein, Barbara** (2003). Making space: stories in the practice of planning. Teoksessa Eckstein, Barbara & Throgmorton, James A. (toim.): *Story and Sustainability: Planning, Practice, and Possibility for American Cities*. MIT Press, Cambridge.
- Flyvbjerg, Bent** (2001). *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge University Press, West Nyack, NY.
- Forester, John** (1987). Planning in the face of conflict. Teoksessa LeGates, Richard & Stout, Frederic (toim., 2007) *The City Reader*. Routledge, London.
- Goffman, Erving** (1959). *Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Press, London.
- Gunder, Michael** (1998) Can Communicative Planning Speak for All? The Theory's Imbedded Discrimination towards Difference, Diversity and Nature. Department of Planning, Working Paper Series. The University of Auckland, Auckland.
- Habermas, Jürgen** (1979). *Communication and the evolution of society*. Beacon Press, Boston, MA.
- Healey, Patsy** (2006). *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. Palgrave Macmillian, Hampshire.
- Hillier, Jean** (2003). 'Agon'izing over consensus: Why Habermasian ideals cannot be 'real'. *Planning Theory* 2: 1, 37–59.
- Häkli, Jouni** (2002). Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Teoksessa Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.): *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kaza, Nikhil** (2006). Tyranny of the median and costly consent: A reflection on the justification for participatory urban planning processes. *Planning Theory* 5: 3 255–270.
- Kettunen, Pekka** (2004). Osallistua vai vaikuttaa? Kunnallisalan kehittämistäitiön tutkimusjulkaisut 39.
- Landry, Charles** (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan, Lontoo.

- Lapintie, Kimmo** (2002). Tarinoita takapihalta. Asukkaan ja asiantuntijan kohtaamisesta. Teoksessa Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.
- Leino, Helena** (2001). Vallankäyttö vuorovaikutteisessa kaavasuunnittelussa. Teoksessa: Häikiö, Liisa & Koskiaho, Briitta & Leino, Helena (toim.): Paikallinen valta. Civil Society Papers 4. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Metzger, Jonathan** (2011). Strange Spaces: A Rationale for Bringing Art and Artists into the Planning Process. *Planning Theory* 10: 3. 213–238.
- Mouffe, Chantal** (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism? *Social Research* 66: 3, 745–758.
- Oikeusministeriö (1999). Maankäyttö- ja rakennuslaki. [viitattu: 9.2. 2012] <www.finlex.fi>.
- Puustinen, Sari** (2006). Suomalainen kaavoittajaprofessio ja suunnittelun kommunikatiivinen käänne. Vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ja mahdollisuudet suurten kaupunkien kaavoittajien näkökulmasta. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Pärty, Juhani** (2011). Turun alueprofiili 2011. Turun kaupunki, Turku.
- Rasinkangas, Jarkko & Laitinen, Marjukka** (2006, toim.). Varissuon 30 vuotta – tavoitteista todeksi. Kirja-Aurora, Turku.
- Sandercock, Leonie** (2004). Towards a planning imagination of 21st century. *Journal of the American Planning Association* 70: 2. 133–141.
- Sandercock, Leonie** (2002). Practicing Utopia: Sustaining Cities. *DISP* 148: 4–9.
- Setälä, Maija** (2003). Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet. Helsinki, Gaudeamus.
- Staffans, Aija** (2004). Vaikuttavat asukkaat: Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina. YTK julkaisuja A29. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Tilastokeskus (2011). Äänestysaktiivisuus [viitattu 14.12.2011] <www.stat.fi>
- Turun kaupunki (2011). Muutoksen suunnat 3/2011.
- Tynkkynen, Veli-Pekka** (2009). NIMBY-allerginen toimintastrategia ja kaavoituksen jälkeinen 'musta aukko' – katsaus hallinnon taiteeseen. *Alue ja Ympäristö* 38: 2, 47-53.
- Uimonen, Laura** (2010). Taidetta suunnitteluun. Taidehankkeet ja taidetoiveet suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 106.
- Zamir, Tzachi** (2010). Watching Actors. *Theatre Journal* 62, 227–243.